

A japán „Nagy Stratégia” a Meiji restaurációtól a II. világháborúig

Sarah C. M. Paine: Grand Strategy from the Meiji Restoration to the Pacific War. Cambridge University Press, Cambridge – New York, 2017. 210 oldal

A mű szerzője, Sarah C. M. Paine tanulmányait a Harvard Egyetemen, majd a Columbia Egyetemen és a Middlebury College-ban folytatta, Ph.D. fokozatát a Columbia Egyetemen szerezte meg 1993-ban. 2000-ben kezdett oktatni az Amerikai Egyesült Államok haditengerészete Rhode Islandon található Haditengerészeti Akadémiáján. Kutatási területe az Amerikai Egyesült Államok külkapcsolatai és geopolitikája Ázsiában és a csendes-óceáni térségben, hazája hadseregének és haditengerészetének története a 20. század első felében. Tagja több tudományos társaságnak, többek között az Amerikai Történelemtudományi Társaságnak, a Szláv-, Kelet-Európa és Eurázsia Tanulmányok Társaságának és a Haditengerészeti Akadémia Alapítványának.¹ A jelen kötet hét fejezetben tárgyalja Japán stratégiai céljait és az ahhoz vezető lépéseket az 1867-től 1945-ig terjedő időszakban. Az első fejezet röviden összefoglalja a Meiji restauráció leglényegesebb mozzanatait és jellemzőit, a második és a harmadik bemutatja Japán 1894–1895-ben megvívott háborúját Kínával, illetve az 1904–1905-ben lezajlott háborút a cári Oroszországgal. Ezt követően a szerző azt a japán stratégiai útkeresést ábrázolja, amely a szigetország katonai vezetését jellemezte az 1920–1930-as években. Az ötödik fejezet az 1931-ben kirobbant második kínai–japán háborút tárgyalja, amely 1941-ben globális összecsapássá fejlődött. Ez utóbbi a hatodik fejezet témája, míg az utolsó rész a bemutatott stratégiai

döntéshozatali folyamatokat, illetve azok eredményeit értékeli és foglalja össze.

Sarah C. M. Paine munkájában nagy jelentőséget tulajdonít a japán államférfiak személyiségének, illetve a közöttük fennálló munkakapcsolatoknak, amelyek eredményeképpen születtek az ország legjelentősebb stratégiai döntései. Véleménye szerint a Meiji restauráció sikere az ország civil és katonai vezetői kiegyensúlyozott együttműködésének tulajdonítható, amely összekötötte az olykor eltérő álláspontot képviselő, de közös célokért küzdő államférfiakat, és amelynek megszűnése végül a Japán Császárság összeomlásához vezetett. Ezt az együttműködést az első fejezetben mutatja be, miközben a szerző röviden vázolja azokat a kihívásokat, amelyekkel a szigetország vezetőinek ezen generációja szembesülni volt kénytelen. Ezekre reagálva dolgozták ki a kötet címében szereplő „Grand Strategy”-t, a Nagy Stratégiát. A kihívást alapvetően az jelentette, hogy az ipari forradalom eredményeit felhasználó nyugati országok gazdasági ereje rohamosan nőtt, ellentétben a tradicionális, nyugati szemmel „mozdulatlannak” látszó keleti társadalmakéval, és olyan katonai erőfőlényt alakított ki, amellyel szemben a keleti államok védtelenek voltak. A Kínai Birodalom veresége a Nyugattal szemben egyértelművé tette, hogy nem elegendő pusztán a gazdaság és a hadsereg egyes elemeit modernizálni: Japán teljes politikai-társadalmi-gazdasági és katonai rendszerét át kellett alakítani nyugati mintára, mivel csak ez tette lehetővé az ország szuverenitásának megvédését. Ezt célozta az a komplex, gazdasági, külpolitikai, katonai és társadalmi modernizációs lépéseket egyaránt felölelő Nagy

¹ Legjelentősebb publikációi: *Imperial Rivals: China, Russia, and their Disputed Frontier 1858–1924*. Armonk, 1996.; *The First Sino-*

Japanese War of 1894–1895. Cambridge, 2003.; *The Wars for Asia 1911 to 1949*. Cambridge, 2012.

Stratégia, amely elsőként az ország belső át-
alakítását kívánta elérni, ezt követően pedig
a fentiek biztosítása érdekében átfórnálni az
ország külpolitikai lépéseit.

A belső reformokat követően került sor
az első nemzetközi fegyveres konfliktusra a
modern Japán történelmében. Az első kínai-
japán háború kirobbantása ugyanakkor a
szerző szerint nem a japán vezetők kezdemé-
nyezésére történt, sokkal inkább a térség
geopolitikai változásai tették azt szükségé-
ssé. A modernizációt emulasztó Kínai Bi-
rodalom fokozatosan meggyengült, hatalmi
vákuumot teremtve ezzel Észak-Kelet-Ázsiá-
ban, másrészt az Oroszország által kiépíteni
kívánt Transzszibériai Vasút lehetővé tette
volna, hogy a cári birodalom Japán számára
fenyegető mértékben megerősödjön a tér-
ségben, különösen a Koreai -félszigeten. A
helyzetet csak súlyosbította, hogy a frakció-
harcok és társadalmi elégedetlenség által
terhelt Korea szinte már „bukott államnak”
volt tekinthető, amely képtelen lett volna el-
lenállni bármilyen külföldi nyomásgyakor-
lásnak. Paine szerint ezek voltak azok a kö-
rülmények, amelyek nyomán Japán saját
nemzetbiztonsága érdekében a háború mel-
lett döntött.

A második nagy fegyveres konfliktus ki-
törése a legtöbb japán stratégia számára előre
látható volt a Kínával folytatott összetűzés
lezárásakor: miután a Japán által meghódít-
ott területekről – elsősorban orosz nyo-
másra – a szigetország kénytelen volt lemondani,
a Japán Császárság számára az Orosz
Birodalom vált az elődleges veszélyforrássá,
és ez a fenyegetettség a Transzszibériai
Vasút közeledő befejezésével fokozatosan
nőtt. Ahogy a szerző fogalmaz, a katonai
megoldás számára nyitva álló cselekvési ab-
lak kezdett bezárulni. Az idő tehát Japán el-
len dolgozott: ha a szigetország vezetői úgy
döntenek, hogy az ázsiai kontinenst érintő
érdekeiket fegyveres úton kívánják biztosí-
tani, azt még azelőtt kellett megtenniük, mi-
előtt elkészül a vasúti összeköttetés Orosz-
ország európai és távol-keleti területei között,
lehetővé téve a cári hadsereg Kelet-Ázsiába

szállítását. Tekintettel arra, hogy a vasút
üzembehelyezése 1904–1905-re volt vár-
ható, a japán kormánynak alig egy évtizede
volt a döntés meghozatalára és végrehajtá-
sára. A fejezet bemutatja a japán vezetés ál-
tal tett diplomáciai és katonai lépéseket,
amelyek egyrészt a helyzet békés rendezését
szolgálták volna, másrészt ezek sikertelen-
sége esetén lehetővé tették a háború megin-
dítását. A „Nagy Stratégia” egyaránt tartal-
mazta az angolszász nagyhatalmak diplomá-
ciai és gazdasági támogatásának biztosítását,
illetve a japán tengeri és szárazföldi haderő
felkészítését az eljövendő összecsapásra.
Emellett a szerző felvázolja az Orosz Bi-
rodalom politikai döntéshozatalát és katonai ere-
jét, amelyek hiányosságai végül a háború el-
vesztéséhez vezettek. A gondolatmenet az
1904–1905-ös orosz-japán háború esemény-
történetének ismertetésével, illetve a japán
győzelemnek a japán stratégiai gondolko-
dásra gyakorolt káros hatásának bemutatá-
sával zárul, melynek eredményeképpen a
szigetországban többé nem készítettek olyan
átfogó „Nagy Stratégiát”-t, amely mögé a Ja-
pán Császárság politikai, katonai és gazda-
sági vezetése egységesen felsorakozott volna.

Ezt követően a szerző az elit előtt álló di-
lemmát ismerteti: Japán tengeri vagy szá-
razföldi nagyhatalomként kívánja-e magát
definiálni, és ennek alapján milyen stratégiai
terveket alakítson ki? Röviden összefoglalja
a szárazföldi és tengeri hatalmak nemzetbiz-
tonsági politikájának és fegyveres erőinek
legfontosabb jellemzőit, amely alapján meg-
állapítható, hogy a tradicionális, szárazföldi
hadsereg központú japán katonai gondolko-
dás fokozatos átalakuláson ment át. Ennek
egyik oka a nemzetközi helyzet változása
volt. A Kínai, majd az Orosz Birodalom ösz-
szeomlott, ami lehetővé tette, hogy Japán ki-
terjessze befolyását a szárazföldre, ez a folya-
mat azonban egyre inkább egykori szövetsé-
gesei, Nagy-Britannia és az Amerikai Egye-
sült Államok ellenállásába ütközött. A másik
ok a hadseregnek a japán politikai vezetés-
ben betöltött szerepének átalakulása volt. A
Meiji-generáció tagjai, a modern Japánt

megteremtő oligarchák lassan kihaltak, és helyüket olyan államférfiaknak adták át, akik között az ország határain kívülről érkező nyomás hiányában nem alakult ki olyan fokú összetartás, mint elődeik esetében. Ezt a folyamatot csak megkönnyítette, hogy a japán alkotmány nem határolta körül pontosan a hadsereg, a miniszterelnök és a kormány hatásköreit, ami elősegítette a fegyveres erők politikaformáló tényezővé válását. Ezzel olyan csoportok kaptak egyre hangsúlyosabb szerepet Japán nemzetközi helyzetének megítélésében és külpolitikájának irányításában, amelyek tagjai egyrészt a katonai megoldásokat részesítették előnyben, másrészt – különös tekintettel a hadsereg vezetőire – megfelelő nemzetközi tapasztalatok hiányában nem rendelkeztek a szükséges információkkal Japán lehetséges ellenfeleinek erejéről. Ezen körülményeknek az lett a következménye, hogy az ázsiai szárazföldön a japán befolyás kiterjesztésének céljából a fegyveres beavatkozások száma folyamatosan nőtt, tekintet nélkül arra, hogy a japán gazdaság ezeket egyre kevésbé képes finanszírozni. Az agresszív külpolitikai lépéseknek ugyanakkor volt egy jelentős belpolitikai vonatkozása is: radikális nacionalista csoportok egyre gyakrabban léptek fel erőszakosan a japán terjeszkedés mérséklése ellen szót emelő japán politikusok, üzletemberek, katonatisztek ellen, több esetben merényleteket hajtván végre ellenük, tovább csökkentve ezzel a békésebb, megfontoltabb nemzetközi politika pártolóinak befolyását.

A japán belpolitikai helyzet bemutatását követően a szerző az 1931-ben kirobbant második kínai–japán háború eseményeit veszi sorra. A konfliktus kirobbanásában is kiemeli a nemzetközi környezet jelentőségét: Kínában a császári adminisztráció és a közrend összeomlásakor megnőtt a japán érdekeltségek elleni támadások száma, amit Japán a fegyveres erők növelésével próbált megfékezni, ez azonban csak a japán-ellenes erők megerősödéséhez vezetett. Japán helyzetét súlyosbította, hogy a kínai Nemzeti Párt megemelte a behozatali vámokat, majd

bojkottot hirdetett a japán áruk ellen, amelyek értékesítését a nagy gazdasági világválság nyomán globális szinten erősödő protekcionizmus is fenyegette. Mindezek hatására az a stratégia került előtérbe, amely szerint Japánnak saját gazdasági övezetet kell létrehoznia az ország nyersanyag-szükséglete, illetve a szükséges piacok biztosítása érdekében. A japán hadvezetés ezért 1931-ben belekezdett abba a szárazföldi összecsapássorozatba, amelyet a történetírás második kínai–japán háborúnak nevez, s amelynek lendülete 1940-re kifulladt. Mindemellett a háború egyre komolyabb terheket rótt a japán gazdaságra, egyre kiszolgáltatottabbá téve azt rajta kívül álló gazdasági szereplőknek.

Ennek a háborús spirálnak a csúcsa az a hatodik fejezetben ábrázolt, 1941-ben kirobbant nemzetközi konfliktus, amely Japán elenségévé tette a térségben gazdasági és politikai érdekekkel rendelkező valamennyi nagyhatalmat. A szerző ismét a japán vezetők átgondolatlan, az ország gazdasági és katonai kapacitásaival nem törődő szemléletmódjának bemutatásával nyitja meg az események tárgyalását. A szigetország már 1941-ben komoly veszteségeket szenvedett élő erőben, és semmilyen kalkuláció nem készült arra nézve, hogy a japán gazdaság képes lesz-e ellátni az ország és a hadsereg szükségleteit globális háború esetén. Ráadásul a világ legerősebb gazdaságával rendelkező ország ellen indított háború csak abban az esetben lett volna sikeres, ha az jól meghatározott célokért indul, gyorsan lezajlik, és azt egy mindkét fél számára elfogadható békeszerződést megkötése követi. A szerző kiemeli, hogy Kínát nem lehetett elfoglalni, igaz, ugyanakkor nem is kellett tartani attól, hogy legyőzi Japánt, az Amerikai Egyesült Államok viszont rendelkezett az ez utóbbihoz szükséges kapacitásokkal. A háború eseményeinek leírása során bemutatja az ellenség és saját katonáinak életét semmibe vevő japán katonai gondolkodást, amely meghatározta mind a japán, mind az amerikai taktikát, s amely végeredményben rákényszerítette az amerikai katonai vezetést arra, hogy

az emberi veszteségek csökkentése – és a Szovjetunió becsvágyának megállítása – érdekében nukleáris csapást mérjen Japánra, és ezzel véget vessen a második világháborúnak.

Végezetül a szerző összegzi a Meiji-restauráció és a második világháború közötti egy évszázad japán stratégiai gondolkodásának legfontosabb jellemzőit. Véleménye szerint Japánnak földrajzi adottságaiból következően tengeri nagyhatalomként kellett volna megalkotnia nemzetbiztonsági stratégiáit (miként azt tette az első két háború során), de az 1930-as évektől kezdve egyre inkább szárazföldi nagyhatalomként gondolkodott, és azt is rosszul: kétfrontos háborúba kezdett, ráadásul részben egy nagyhatalommal szemben. Súlyos hiba volt továbbá, hogy tengeri nagyhatalomként fennálló érdekeit sem vette figyelembe: nemzetközi megállapodásokat szegett meg, és rátámadt azokra a kereskedelmi partnereire, akiktől az ország jóléte függött. A hadsereg és a haditengerészet

közötti egyeztetés hiánya és a civil tanácsadók mellőzése következményeképpen Japán 1945-re elveszítette mindazon eredmények nagy részét, amelyeket a megelőző száz évben elért.

A szerző jól olvasható, logikus felépítésű kötetet bocsátott a Japán történelmével foglalkozók rendelkezésére. Az események bemutatását geopolitikai-geostratégiai gondolkodásmód jellemzi, ami teljes mértékben érthető egy haditengerészeti oktató részéről, ugyanakkor hiányérzetet kelthet azokban az olvasókban, akik inkább a diplomáciai-külpolitikai megközelítést kedvelik. Mindemellett véleményem szerint kiváló összefoglaló jellegű munkát foghatunk kezünkbe, amely elsősorban azoknak értékes, akik már rendelkeznek bizonyos alapvető ismeretekkel a japán történelem fent tárgyalt időszakáról.

VÁRNAI GERGELY